

Szurcsik József, a fosztóképzőművész

„Mindnyájunkban rejtett kertek és ültetvények bújnak meg; ...mindnyájan kifejlődőben lévő vulkánok vagyunk, amelyeknek eljön majd kitörésük órája.” Nietzsche

A magyar nyelv ragasztónyelvként az alapszavakat különböző toldalékokkal láthatja el, közöttük képzővel, amely azzal a nyelvi sajátossággal rendelkezik, hogy megváltoztatja a szó alapjelentését, az esetek többségében a szó szófaját is. Például a szép melléknevet a -ség képző elvont főnévvé teszi. A -talan, -telen, -tlan -tlen fosztóképző az alapszóban jelölt dolog, fogalom, helyzet, állapot hiányát fejezi ki. Az idők múlásával a fosztóképzős szavak új jelentéssel bővíthetnek. Például amikor József Attila a *Téli éjszaka* című versében „szép embertelenségről” beszél, akkor a kifejezés egyszerre jelenti az ember nélküli tájat, mint ahogy az emberhez méltatlan viselkedést, a nem emberi megnyilvánulásokat is. Szurcsik József képeinek lényegét a fosztóképzők vizuális jelként való értelmezésével kívánom megragadni. Ezért is választottam tanulmányom címéül a fosztóképzőművész szójátékot.

A Műcsarnokban 2024. február 29-én megrendezett összegző, áttekintést nyújtó kiállítás anyaga az alábbi címek-témák szerint rendeződik: *Fekete fehér képek, A lélek geometriája, A nyugtalan idők, s a Rendszerváltó panoptikum*. A fekete-fehér festményeken nem nehéz felismerni a fosztóképzők vizuális jeleit. Az emberi fejek helyett élesen metszett arcéleket láthatunk az egyiptomi uralkodók megnyújtott koponyáira emlékeztető, kemény kőfejekkel, amelyek így élettelenek, arctalanok, testetlenek, mozdulatlanok. A megnyúlt koponya itt már nem az égi kötődés univerzális eszköze. Ha az arcokon kívül a figurák válla és felsőteste is látható, még mindig alaktalan töredékek maradnak, mivel alsótestüket elnyeli a talaj, vagy beleragadnak abba. Fix talapzat nélkül többségük talajtalan. Ha a képeken többen is szerepelnek, akkor érzéketlenül, magukba zárva állnak, ülnek egymás mellett, szóttanul és kifejezéstelenül, nélkülözve mindenfajta kapcsolódást és kölcsönhatást. Az *Alattvalók* című képen két, egymással párhuzamos sorban egyenruhás hivatalnokokat látunk. Az alsó sorban álló férfiak azonos ritmusban, teljes oda-

Szurcsik József,
Kötélék,
1991–1992
© Szurcsik
József

Szurcsik József,
A varázsló kertje,
1995
© Szurcsik
József

adással nyalják a fölöttük álló férfi cipőtalpát. Metonimikusan a főnököt csak a cipője képviseli. Akár folytatni is lehetne ezt a piramisjátékot úgy, hogy a fényesre nyalt cipőjű főnök szintén ezt teszi a fölötte álló, még magasabb pozíciót betöltő felettessel, mindezt nem érdektelenül és nem haszontalanul. Csak sajnálhatjuk, hogy a piramisrendszeren kívül maradtak helyzete és állapota ismeretlen. Nem véletlenül található e kép mellett az *Ügynökök* és az *Örökség* című kép, hiszen az emberi viselkedés és szándék azonos mindegyiken, csak ellentétes irányú. A talpnyalók önmagukat, az ügynökök pedig embertársaikat adják fel. Egy másik képen egy-egy kampón két férfi lóg, akik olyanok, mintha a kannibáloknak fenntartott húsboltban találnánk rájuk, az embertársak hasznosításának újabb módszereként. Persze sokkal inkább a nagy játszmacskát (önérdek-érvényesítés, a másik fél elárulása, státuszszerzés, presztízsbiztosítás) folytatók sikertelen kudarcára utalhat: játszottak, és rajtavesztek. Tehát sem ők, sem az alattvalók nem véletlen áldozatok.

Szurcsik József kőből faragott, személytelen kockaemberei mozgásképtelenek, akik rezzenéstelenül viselik mindazt, ami történik velük. A kő súlyánál, tömörségénél fogva feltételezne valamilyen gyorsuló szabadesést, de a művész világában a gravitáció érvénytelen. A kocka meteorok ugyanúgy lebegők, iránytalanul, céltalanul mozognak, mint a kockafejű emberek. Valamennyien súlytalanok, elkülönültek, helytelenek. A fémszobrok a rácsok közé zárt ember helyzetével jelzik a kőemberek kilátástalan állapotát: a rácsok ugyanis nemcsak kint, hanem az emberen belül is húzódnak. Sem a külső körülményekkel, sem a belső bénultsággal, bezártsággal nem tudnak mit kezdeni. Esélytelen a helyzetük, hiszen nem urai önma-

guknak. A belső erőtlenséget mutatja több kép is: a figurák nem csupán a rácsok mögül képtelenek kijutni a tágas térbe, hanem a békés nyugodt tájba sem tudnak beilleszkedni. Beszorulva a sziklába, csupán kémlelődnék. Passzív szemlélői a kintről, fentről, bentről veszélyeztető tárgyak megnyilvánulásainak.

Az emberiség minden korban ismerte a testi-lelki bénultság állapotát, és ez gyakorta a kő képével nyert kifejezést. Volt, aki bánatában dermedt kővé, ahogy ez Niobével történt, aki büszkesége és az istenek megsértése miatt veszítette el gyermekeit. Ismeretes Don Juan történetéből a kőember/kővendég megjelenése, aki a túlvilágról súlyos kőformában tér vissza, hogy ítélkezzen a gátlástalan, kéjvágyó szoknyavadáson, bosszút állva a meggyalázott nőkön. Érdeemes Sziszüphoszt is idézni, aki földi bűnei miatt azzal bűnhődik, hogy egy roppant sziklát kell felvonszolnia egy hegy tetejére, ahonnét az minduntalan visszagurul, és így Sziszüphosz végeláthatatlanul bűnhődik. Csak utalok Dürer varázskockáira, amelyek a számok titkait rejtik, vagy Goya *Az ész álma szörnyeket hoz elő* című képére. Az általam említett történetek mindegyike mély jelentésű, többnyire a tettek megkerülhetetlen következményeire figyelmeztetnek, és arra, hogy minden dolog, tárgy valaminek a jele. Szurcsiknál mindezek az összefüggések nincsenek jelen.

A kockafej szimbolikusan a szűk agyú, korlátolt, egyoldalú, beleérzésre képtelen, szögletes ember jelképe. De a kocka különösségéhez még az is hozzátartozik, hogy nem csupán felülete, hanem belső tere, térfogata is van. Szurcsik József tömör kockaemberei belül is áthatolhatatlanok. Nem hordoznak magukban semmi életszerű elevenséget. A belső terület megbontó lukak mindenütt élettelen anyagba ütköznek, üres üregek. Ebben a világban úgy tűnik: a kocka el van vetve, tehát nincs visszaút, mint ahogy a Szurcsik-kockák fordulása sincs esély. A *Héliosz* című képen az ókori napisten felcsavart tölcser alakban látható. Becsavarodva alig lesz alkalmas a kibomlásra, a fény szétárasztására. Nem véletlen, hogy néhány képen éppen napfogyatkozás van, és sötét felhők tátongnak az égen, s hogy a hajnal és az alkony megjelenítése között alig van különbség, hiszen folyamatok nélküli világról van szó, pedig ez az élet és a lét alapfeltétele. A világ körforgása Szurcsiknál elakadt: „állni látszék az idő” – ahogy Petőfi mondaná.

Szurcsik kedvelt szimmetrikus szerkezetei is sokatmondók. Thomas Mann is mélyen elgondolkodott a hókristályok gyönyörű, zavarba ejtően változatos, szimmetrikus szerkezetén, mígnem borzongva megállapította: az élő, eleven szervezet nem ismeri a szimmetriát. Bizonyíték erre a kiállítás anyaga is. Szurcsiknál a kettős figurák kettéhasított arca, szembefordított vagy egymásnak háttal állított alakjai az önelidegkedés változatai, akár skizof-

rénianak is nevezhetném. De kapcsolhatom Narkisszosz történetéhez is, aki csupán önnön tükörképében érzékelte és élvezte csupán saját magát, kizárva ezzel az ön- és világmegismerést, hiszen ahhoz másan és másokon keresztül juthat csak el az ember. Dermedten, bénán, megkövülten ez nem lehetséges. Szurcsik kettős és kettévált fejei, figurái olyan távolra kerültek egymástól, hogy itt még a narcisztikus önelvezet is kizárt. A hasadtság ott van a tájképein is, ahol néhány vászon felületét egy mélyben kanyargó, lomha folyó szeli ketté. Az ellentétes parton állók a vágyakozás ellenére sem fognak átkelni ezen a folyón. Nagy László verscíme – *Ki viszi át a Szerelmet* – ebben az esetben csupán költői kérdés marad. A folyó inkább a Sztüx alvilági folyóra emlékeztet, ahogy ez önálló alkotásként meg is jelenik életművében.

A *Küzdők* című sorozat kiváló grafikáinak címe remek összefoglalása azoknak a viselkedési formáknak, amelyekkel a kőemberek még rendelkezhetnek: tétova, megtévesztő, kételkedő, óvatos, ügyeskedő, fogva tartó, ijesztgető, figyelmeztető, szégyenkező, bujkáló. Mindegyik jól mutatja a belső biztonság és a belső stabilitás híján lévő ember félszeg, határozatlan megnyilvánulásait. S éppen ezek miatt kifelé félelemkeltők, erőfítogatók, megtévesztők lesznek. A minduntalan kétséget érző ember bizonytalan, tehát a környezetét is elbizonytalanítja.

A Szurcsik-világnak van még egy – a fentiekhez szorosan kapcsolódó – sajátossága: az árnyéknélküliség. Nagy és nehéz téma, többszörösen is. Az egyik az árnyék zavarba ejtő léte, hiszen látjuk, érzékeljük, de nem tudjuk

melegadni, és ami különösen zavarba ejtő, hogy nem tudunk megszabadulni tőle. Nem véletlenül fogalmaz így a népi bölcsesség: senki sem tudja átugorni saját árnyékát. Az árnyék másik zavarba ejtő tulajdonsága abból fakad, hogy magából az árnyékból nem tudunk visszakövetkeztetni az árnyékot vetőre. Chirico képeinek félelmetes hatása éppen ebből fakad: ha csak az árnyékot látjuk, az bármitől és bármilyen szándékból is származhat. A probléma nem új keletű. Platón híres barlang hasonlatában arra figyelmeztet bennünket, hogy az általunk érzékelt világ egy komplexebb és számunkra kiismerhetetlen, összetettebb világ árnyképe/vetülete csupán. Ahogy a Nap gömbjét kétdimenziós korongnak látjuk. Az ember téveszméje és hamis világképe abból fakad, hogy ezt a tükörözött árnyékot tekinti valóságnak. Az igazi gond pedig akkor kezdődik, amikor ezt a vetület önálló létezőknek fogja fel, és erre építi saját valóságát, amely egy mesterséges, fiktív világ lesz, ráadásul egy idő után kezelhetetlenné válik. Magyarán, ha az ember függetleníti magát a saját és az univerzum árnyékától, akkor életképtelenné válik. Ezért nem képesek Szurcsik József figurái sem a világ érzékelésére, sem önmaguk megismerésére vagy a kapcsolatteremtésre a körülöttük lévő világgal, s mindezek következtében képtelenek önálló személyiséggé válni. A pszichológia ezt az árnyékképet tovább finomítja. Az árnyék nemcsak kint, hanem az emberben bent is van. Ezt a sötét, sok esetben álcázott, rejtett ént hívják sötét felebarátnak, és ahogy Nietzsche idézett szavai pontosan megfogalmazzák, e rejtett sötét felebarát előbb vagy utóbb

Szurcsik József,
Tűz a mélyből
(részlet),
2022
© Szurcsik
József

Szurcsik József,
Ember
embernek...,
2010
© Szurcsik
József

agresszív módon kitör, és akkor mindent elborít a pusztító lángözön, legyen szó természetéről, emberi hajlékokról. Az ember pedig metsző arcével felsérti a másik ember arcát, akár darabokra is hasíthatja felebarátját. A pusztító erejű agresszivitás következtében az épületek üresek, elhagyottak, lakatlanok és funkció nélküliek lesznek. A kövekből nem áll össze épület, torony, hajlék, a lépcsők nem vezetnek sehova vagy csupán kiúttalan zsákutcába.

Mindezek után már csak azon töprengtem, miért kapta a kiállítás *A Varázsló kertje* címet. Ez a kifejezés és téma Gulácsyhoz kötődik, az 1909-ben festett, ismert szimbolista képéhez. Gulácsy ezen a képen olyan állapotot varázsol elénk, ahol a kert mint az ember intim, bensőséges tere, egymásba oldja a szerelmeseket. A virágindák és a tömjén illata, szépsége idézi meg a mámort. A Szurcsik József-kiállítás termébe belépve megtudhatjuk, hogy a kiállító festőművésznek is van egy ilyen című, kis méretű képe, de a kiállítás egésze arról tanúskodik, hogy az ő világában se kert, se varázsló. Az életét gyalogosan meg-

járó Arany Jánosnak ebben a „festői” világban nem nyílna még egy útszéli kis virág sem (*Epilógus*). Szurcsik dermedt, hasadt világa nem áraszt se illatot, se lágy zenét, se káprázatos szépséget. Nála sokkal inkább az édenkert (a *Biblia* szakrális kertje) és a gyönyörök kertjének (Bosch tablója) antivilága tátong, a művi konstrukciókba, a műemberlétebe szorult ember természetellenessége.

A fenti leletek alapján készen is van a posztmodern ember diagnózisa. A tanulmány írója viszont az okostelefonok és az okosbombák hatékonysága ellenére sem adja fel a lét értelmébe és az ember küldetésébe vetett hitét. Ezért néhány alternatív gyógymóddal állna elő záratként. Shakespeare Prosperójának példáját követve törjük össze varázspálcánkat, és a varázsigéket tartalmazó könyveinket hányjuk a tengerbe. Aztán hangolódjunk rá a Voltaire-től kapott tanácsra: műveljük kertjeinket! Haladó szinten ezt tovább finomíthatjuk a Nietzschétől vett emberismerettel: gondozzuk és ápoljuk a bennünk rejtőzködő kerteket és ültetvényeket!

Szurcsik József,
Alattvalók,
1990–2015
© Szurcsik
József

